

BESZÁMOLÓK

SZEMLÉK

REFERÁTUMOK

Konferenciák egymás hegyén-hátán az információs társadalomról

Képzés, foglalkoztatottság, kommunikáció
(ORBICOM, Montreal, 1999. április 14–17.)

Amint a cikk címéből is kiderül, nem egyetlen konferencián történtek beszámolójáról van szó benne, hanem egy *jelenség tünetcsoportjáról* egy adott konferencia apropójából.

Bizony, bizony, ha az információs társadalmat (IT), mai szóhasználattal a *globális információs társadalmat (GIT)* tárgyzó konferenciák, workshopok, szemináriumok és hasonló összejövetelek legalább egy töredéke vinné előre a világ dolgait a GIT révén (de nehogy valaki tiszteletlenül „gitt-egyletre” gondoljon), akkor embermilliárdok viselhetnék könnyebben sorsukat. Noha e hosszú mondat ironikusnak tűnik, sajnálatosan mégis az igazságra tapint rá. Nevezetesen arra, hogy a PR és a marketing eluralkodása folytán a világ gazdasági és társadalmi reálfolyamatokat – és nem csupán a fejlett országbelieket – meghatározó információs dinamika elvileg megjavíthatná a nemzetek életét. Ennek azonban eleddig alig van jele. Aligha véletlen, hogy az utolsó előtti Nobel-díjas közgazdász, *Amartya Sin*, Oxfordban oktató indiai tudós a szegénységről folytatott kutatásaiért nyerte el a díjat.

És milyenek a kilátások? Legbeszédesebben az alábbi arányalakulások vallanak róluk:

- Az ezredfordulóra a világ hatmilliárdnyi népességéből a *fejldő* országok népessége 90, a *fejlettek* pedig 10%-ot tesz majd ki. A 21. század első évtizedeiben ez az arány még erősebben eltolódik a fejlődők „javára”.
- Egyes előrejelzések, pl. *Michael Dale*, az USA egyik vezető számítógépgyárosa szerint a 21. század első évtizedeiben a nem dolgozók aránya a dolgozókhoz viszonyítva 80:20%-nyi lesz. Zsúfoltság uralkodik majd a kibertérben, ha a munkanélküliek a virtuális könyvtárt bön-gészve próbálnak elhelyezkedni.

Természetesen ezek az előrejelzések nem mennek szentírászámba, de azt mindenesetre mutatják: a világ, legalábbis a GIT-világ globálisan nem megy előre, legfeljebb csak a számítástechnikában és telekommunikációban, amiben eddig is sosem tapasztalt fejlődést ért el. Ha mindezekhez még hozzávesszük, hogy a fejlett országok (régiek) annak ellenére értek el látványos gazdasági előrehaladást, hogy már jelenleg is milliányi munkanélkülijük van, e tény mintegy előrevetíti a következő század várható állástalanjainak százmillióit.

Jóval kisebb fejlődés következett be kulturálisan. Ez a megállapítás akkor állja meg a helyét, ha kultúrán nemcsak alfabetizáltságot, oktatást értünk, hanem olyan *általános emberi magatartásformát*, amely magában foglalja a *toleranciát* és a *szolidaritást* egyaránt meghatározó szokásokat is (személyes kapcsolattartás, nemek egyenlősége, antixenofóbia, higiéné és hasonló).

Mennyire szerepelnek ezek a problémacsomók vagy témakörök az IT-konferenciákon? Kismértékben. Utalok ezzel összefüggésben a TMT-ben már korábban közzétett hasonló gondolatmenet(ek)re¹.

A két UNESCO-INFOETHICS konferencián való részvételt és előadásokat követően kaptam meghívást a legutóbbi konferenciára², amelyen részben a *Soros Alapítvány* támogatásával tudtam jelen lenni. Mivel az előadások (kivonat) két közgyűjteményben³ és az interneten is hozzáférhetők azok számára, akiket a rendezvény közelebbről érdekel, aligha volna értelme – és hely sincs rá – ismertetni őket. Irányzatukat és a velük kapcsolatos gondolatokat inkább.

A montreali konferencia is *informatikacentrikus* volt, és azt hangsúlyozta, hogy a kommunikációs

technológia fejlődése lehetővé teszi a magasabb szintű és változó formájú képzési igények kielégítését, ami által növekedhet a foglalkoztatottság is. Elvileg ez kétségtelül így is van. A kérdés azonban az, hogyan viszonylik ez az elvi igazság az előzőekben ismertetett statisztikai arányokhoz: gazdaságilag és döntő módon változtatja-e meg gyakorlati társadalmi kimenetelüket, hatásukat? Az előadások e tekintetben optimistább képeket festenek a várható valóságosaknál. De hát, ha nem így volna, nem is kellene és lehetne az IT-konferenciákat egymásra halmazni. A fő cél ugyanis gyakorlati, anyagi jellegű: *növelni a telekommunikációs és informatikai beruházásokat*. És ezzel távolról sem gondolom, hogy e konferenciák szervezői, intézményei többségükben tudatos gazdasági manipuláció szolgálatában állnak. Tulajdonképpen jót akarnak mindazon régióknak, amelyeken valahogy segíteni kellene. Az említett kötetek jórészt pozitív kicsengésű esettanulmányokat tartalmaznak, melyek azt bizonygatják, hogy a jövőt illetően az információs technikában van a legtöbb fantázia. Ezért az előadások és a viták a multimédiával, hipertexttel, kibertérrel, a networkkel és más hasonlókkal foglalkoznak, miközben alig-alig találni bennük társadalmi kontextusokra, vagyis a társadalmi struktúra, a művelődés-oktatás fejlesztésének nem robbanásszerűen informatikai, hanem *hagyományos* evolúciós értékeire. Így azután nem meglepő, hogy az IT-vel összefüggésben a *könyvtár* mint fogalom, és a *könyvtáros* mint a társadalom aktív fejlesztő tényezője szinte elő sem fordul. Mint ahogy a szakma képviselői a konferenciatermekben sem igen bukkannak fel, legfeljebb elvétve.

Hogyan is fordulhat elő, hogy az INFOETHICS, az ORBICOM és hasonló értekezletekre a könyvtáros szakmát kellő mértékben nem is hívják meg? Ráadásul olyan összejövetelekre, ahol a *döntéshozók* jelentős számban vannak jelen. Emiatt a könyvtárosok és a könyvtári információs szakemberek tiszteletre méltó buzgalommal csak egymást győzködik saját szakmai összejöveteleiken, amelyeken esetenként egy-egy nem szakmabeli személyiség is kifejezi nagyrabecsülését és a döntéshozók várakozását (hiszen a könyvtárak informatikában piacképesek).

Tudom: minden hasonlat sántít, eddigi mondanivalómmal kapcsolatban mégis előadom az általam Burda-tünetnek elkeresztelt jelenséget, jóllehet anekdotikus jellegű.

Mi az ördögöt is jelenthet a Burda-tünet? Sok-sok évvel ezelőtt egy mind a mai napig valószínűleg kiheverhetetlen kulturális veszteség érte az országot, a gazdasági takarékosagra amúgy is mindenkor hajlamos kormányzat miatt. Túl sok és párhuzamosan megrendelt külföldi folyóirat érke-

zik be az országba – hangzott a feltételezés. Csökkentsük ezt a halmazt. Az akkor működött legfőbb szakmai véleményező fórum, a Művelődési Minisztérium melletti Könyvtári és Dokumentációs Tanács (még nem volt divatban az azóta hódító információs jelző) – amelynek mellesleg alelnöke és a tudományos tagozat elnöke voltam – megkerülésével egy „revíziós”, gyakorlatilag cenzúracsoport jött létre. Ez a csoport átnézte a külföldi folyóirat-rendeléseket, s megállapította a – valóban is létező – pazarlásokat, és döntött: mit kell lerendelni, és ami marad, hova kerüljön. Így például a *Magyar Nemzet* francia folyóirat-rendeléseit is „korrekció” alá vetették. Országos botrány lett az akcióból, akadémikus gyűléseken sorra szóltak fel a felháborodott kutatók. Rövidre fogva: a *TMT*-ben (úgy tűnik, írásaim jó részét ez az orgánus viseli el a legtoleránsabban) „A pokol útja nem folyóirattal van kikövezve; adalékok egy esettanulmányhoz” címen éles hangú cikket írtam, amit követett a Szegedi Biológiai Központ könyvtárát vezető *Marton János* cikke „Tudatlan tudósok? Tájékp (folyóirat)csata után a biológiáról” címmel. Botránykövek lettek ezek az írások”. Állítólag a minisztérium vissza is akarta fogni őket. Mindenesetre őszintén sosem reagált sem a minisztérium, sem pedig az akció végrehajtó stábjá a bírálóokra.

Ám mit ad isten? A revízió során felfedezték, hogy az MTA KFKI-be jár a *Burda* c. divatlap. Ennek könyvtára is az MTAK felügyelete alá tartozott. Nosza jött a telefon: támaddad a „revíziós” akciót, és íme: a te szakmai felügyeleted alá tartozó egyik szakkönyvtár is mit merészel művelni. Időt kértem, hogy utánanézzek a dolognak. Kiderült, hogy az intézményben dolgozó több száz asszony a szakszervezeti pénz felosztásakor egy varrógépre és a Burdára szavazott. Persze hogy – mert más nem lehetett – a KFKI könyvtára szerepelt megrendelőjeként. Visszahívtam a „revizorokat”, pellengérezzenek csak nyugodtan ki, sőt: a tévedések vígjátékaiként jó volna a szakmának is egy kicsit mulatnia a sok méreg után.

Ennyi. És hogy jön mindez a montreali és a többi konferenciához? Áttételesen, tanmeseként, hogy ti. a legkomolyabb gazdasági akciónak is lehetnek jó darabig „mellé”-magyarázatai, és nem kell olyan zordan tudomásul venni a gazdasági-hatalmi érdekek által sugallt kezdeményezéseket, nem árt mögójük is nézni.

Ezt kíséreltem meg több-kevesebb folyamatos-sággal különböző fórumokon – bár rendkívül kis hatékonysággal, de kedvvesztés nélkül –, mert az igazságot nem kilóra és darabra mérik. E magatartás annál is indokoltabb, mivel eddig valóban nincs jele a világ megjavulásának az IT által.

Ide tartoznák még – és ez már a konferenciák-ból következik – a képzés, az oktatás milyensége is. Magyar vonatkozásban (bár valószínűleg a földrajzi spektrum szélesebb) erről csak annyit, hogy az két véglet között látszik mozogni. Egyfelől és túlnyomóan művelődéstörténeti tárgyak (könyv-, könyvtár-, nyomdászati- és kiadástörténet), másfelől a számítógépes technológia, adatbázis-ismeret és többféle rokon tárgy tölti ki a könyvtári-információs képzés java idejét. Középpont a könyvtártechnikai ismeretek, úm. a katalogizálás, osztályozás, tájékoztatás valósítja meg a kapcsolatot e két véglet között. De hol marad a társadalmi háttérismeret, az IT, a kulturális folyamatok hatása a gazdaságra, és a velük kapcsolatos kérdések köre? Pedig a tapasztalatok szerint ilyesmik iránt is él az érdeklődés, jóllehet a tanrendi elfoglaltság ezt korlátok közé szorítja. Részben a speciális kollégiumok, főleg pedig a PhD-prógogramba felvehető Információ és társadalom c. kurzus hallgatói megnyilvánulásai egyaránt igazolják a vitakészséget, az önálló véleményalkotást, a könyvtári munka társadalmi összefüggései iránti érdeklődést. Meggondolandó az ilyen témakörök erősítése a tanrendben.

Végül következzenek valami a konferenciáról is. Montrealban található az ORBICOM, a mintegy 20 országban működő kommunikációs tanszékek szövetségének titkársága, amely az UNESCO-val közösen rendezte meg az INFOETHICS I. és II. után ezt a kommunikáció és a foglalkoztatás összefüggéseiről szóló összejevetelt is. Ott tudtam meg, hogy Magyarország szintén tagja az ORBICOM-nak a Külkereskedelmi Főiskola kommunikációs tanszéke révén. Íme egy konkrét információ a haszontalan filozófálgatások után. És hogy szó ne érje a ház elejét amiatt, hogy inkább ironizálok, de nincsenek ajánlható elképzeléseim, a közeljövőben meggondolásokkal és javaslatokkal próbálkozom a „jugoszláviai kulturális újjáépí-

tés egyfajta tervezetéről”. Ez a nemzetközi szervezetek újfajta közreműködésének javaslatával érinti a fejlődő országokat is.

Jegyzetek

- ¹ RÓZSA György: Információs társadalom – UNESCO – információs szupersztráda. = TMT, 44. köt. 9. sz. 1997. p. 337–339. Ez a cikk az 1997 márciusában Monacóban az UNESCO által első alkalommal megrendezett INFOETHICS-konferenciát ismerteti (utalva a IV. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon elhangzott előadásra, és a T022109 OTKA-kutatásra). RÓZSA György: Útban az információs etika felé? – TMT, 46. köt. 1. sz. 1999. p. 33–35. Ebben a II. INFOETHICS-konferenciáról van szó.
- ² Connecting knowledge in communications. Information societies: Crises in the making? Diagnostic and strategies for intervention in seven world regions. Francia kiadásban ugyanez: Combler l'écart entre la formation et l'emploi en communication. Montreal, ORBICOM, 1999. 518 p.; a francia változat 10 fejezetben ismerteti a szövegeket, illetőleg a konferenciával összefüggő tájékoztatásokat a québeci közoktatási minisztérium megbízásából. Újabb jelent meg a New partnership in communications for the 21st century c. kötet. Montreal, Canada, ORBICOM, 1999. 374 p. (<http://www.orbicom.ugam.ca/>)
- ³ A teljes angol anyag hozzáférhető az OMIKK-ban, míg a francia az MTA Könyvtárban.
- ⁴ RÓZSA György: A pokol útja nem folyóirattal van kikövezve; adalékok egy esettanulmányhoz. = TMT, 30. köt. 4. sz. 1983. p. 134–137. MARTON János–LENGYELNÉ GILLY Klára: Tudatlan tudósok? Tájékp (folyóirat)csata után a biológiáról. = TMT, 30. köt. 5. sz. 1983. p. 189–191.

Rózsa György

Milyen információtudományra volna szükség a 21. század elején?

Jifi Cejpek, a cseh könyvtár- és információtudomány egyik (éppen 70 éves) „nagy öregje” azért vállalkozik az információtudomány előzményeinek és jeles dátumainak felemlegetésére, hogy konklúzióként előadja: a 21. század elején milyen információtudományra volna szüksége az emberiségnek.

Konkrétan a következő eseménysort említi: 1876-ban megalakul az első könyvtárosegyesület, az ALA; 1887-ben M. Dewey könyvtárgazdasági

iskolát létesít; 1895-ben megalakul a Nemzetközi Bibliográfiai Intézet P. Otlet és H. Lafontain kezdeményezéséeként; 1931 folyamán az iménti intézet Nemzetközi Dokumentációs Intézetté alakul, s mint ilyen az ETO gondozására vállalkozik; 1938-ban létrejön a FID; 1945-ben jelenik meg V. Bush As we may think c. cikke az Atlantic Monthly júliusi számában, amelyet egyesek az információtudomány „születésnapjának” tartanak; miközben a Shannon-féle matematikai-statisztikai információ-